

Бранислав ОСТОЈИЋ*

ВУКОВ РЈЕЧНИК И ПОЧЕЦИ ЦРНОГОРСKE ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ

Сажетак: У овом раду аутор, послије кратког прегледа о генези и лекикографским концепцијама српско-хрватске лексикографије 19. вијека, расправља о првим лексикографским остварењима у Црној Гори, о методологији рада на прикупљању и сређивању, класификовању и тумачењу лексичке грађе у непосредно поствуковском периоду.

Први црногорски лексикографи проучавају Вуков Рјечник са семантичке стране, праве исправке Вукових тумачења неких ријечи, врше допуну семантичких тумачења појединих ријечи које је Вук дао, неким ријечима дају сасвим нова значења и најзад забиљежили су позамашан број нових ријечи непознатих Вукову Рјечнику. Публикују збирке ријечи диференцијалног карактера у односу на Вуков Рјечник и праве прве покушаје израде специјализованих речника (Митолошки речник).

Кључне ријечи: Вук, речник, црногорска лексикологија, концепција, методологија, семантика, допуна, специјализовани речник

I

1. На српско-хрватском језичком подручју 19. вијек је обиљежен бригом о језику и радом на књижевнојезичкој норми. Циљ ових настојања био је прелазак из регионалних књижевних језика у шира језичка пространства и демократизација језика. Њихову реализацију прати и омогућава лексикографија.

2. Према лексикографском материјалу који садрже и према концепцији која им је у основи, лексикографска дјела овога времена могу се подијелити у двије групе. Мању групу чинили би предвуковски речници с

* Академик Бранислав Остојић, ЦАНУ

илирским и свесловенским идејама и рађени методологијом епоха које су својим радом обиљежили творци великих штампаних речника Вранчић,¹ Микаља,² Хабделић,³ Дела Бела,⁴ Белостенац⁵ и Јамбрешић.⁶ Веома бројну групу чинили би Вуков Рјечник и речници написани у поствуковском периоду, директно или индиректно писани према његовом узору и према његовим реформаторским концепцијама.

3. Предвуковским речницима припадају Стулићев и Волтиђијев, а Вуков *Рјечник из 1818. г.* чини прекретницу. Други *Рјечник из 1852. г.* представља основу за Вукову и вуковску језичку и лексикографску епоху. Речници једне и друге групе засновани су на различитим концепцијама.

Предвуковски речници и речници из ранијих епоха доносе лексику која не припада једном језичком систему. Вуков и вуковски речници дају лексику једнога човјека, лексику народног језика. У предвуковским речницима лексика не припада једном систему, односно она не представља један лексички систем а у Вукову и поствуковским речницима даје се лексички систем у најчистијем виду. У првом случају дате лексеме нијесу повезане многоструким парадигматским и синтагматским односима, док у другом случају појмовно граматичке парадигме и синтагматске реализације могу се тумачити и учити што значи да у једном случају лексика није могла доживјети језичку реализацију, а у другом систем се може усвојити и репродуковати и у репродуковању у језичкој реализацији развијати и обогаћивати. Предвуковски речници су, додуше, имали племениту тежњу да презентују лексички фонд који би послужио као основа за окупљање представника различитих језичких теорија, каткада различитих језика у ширу језичку, а преко ње и културну заједницу која није могла бити остварена баш због тога што лексика не припада једном језичком систему.

¹ Faust Vrancic, *Dikcionarium quinque nobilissimarum Europae, linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae, et Ungaricae*, Venecija, 1595.

² Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga*, Loreto-Ancona, 1641-1651.

³ Juraj Habdelic, *Dictionar ili rici slovenske z veksega vkup zebrane*, Grac 1670.

⁴ Andrija Jambresic, *Lexicon latinum interpretatione illirica, germanica et hungarica locuplex*, Zagreb 1742.

⁵ Ivan Belostenec, *Gazophulacium sen Latino-iliricum onomatatum aerarium*, Zagreb 1740.

⁶ Ardelij Delia Bella, *Dizionario italiano-latino-ilirico*, Venecia, 1728. I Dubrovnik, 1782.

II

4. На западном дијелу српско-хрватске језичке територије имамо најстарију и најбогатију лексикографску прошлост. Први се, на примјер, хрватски штампани речник појавио 1595. г *Рјечник пет најугледнијих свјетских језика* Ј. Вранчића. А на тим истим просторима су неки ранији речници остали у рукопису. Такав је, на примјер, један рукописни речник из 1415. г., старији 180 година од Вранчићева.⁷ Лексикографски радови у Црној Гори у тамошњим часописима од 1871. г. представљају прве њене зачетке, мада су остајала по страни организованија и смишљенија лексикографска истраживања. Истраживања која су вршена, иако парцијално, институционално неорганизована, веома су корисна и драгоцјена. Ослањала су се на ентузијазам стручних радника, а за узор и полазну основу цјелокупне лексикографске активности, као иначе у језику, био је Вук Караџић, његов лексикографски рад, односно *Рјечник*, прије свега.

Вуков *Рјечник* уводи другом половином 19. вијека нашу лексикографију и лексикологију у нову епоху – епоху која укида лексички регионализам и везује своју лексику за цијело штокавско наречје. Са црногорског говорног подручја Вук је знатно обогатио свој *Рјечник*. О томе свједоче многе ријечи другог издања *Рјечника* с ознаком да су нађене у Црној Гори и Боки.

Главни лексички изворник Вукова *Рјечника* је народ и његове богате умотворине. У прилозима у црногорским часописима из науке, књижевности, културе и језика развијен је култ личности Вука Караџића. У „Лучи” бр. 10 за 1897. г. стр. 403-405 под насловом *Мир праху бесмртнога Вука* посвећен је уводник поводом сто десетогодишњице његова рођења. Ослањајући се на Вукову реформу и узимајући је као базу, црногорски часописи публикују више чланака и прилога о језику.

Неки од тих чланака посвећени су његовању културе говора, језику и стилу уопште; други су усмјерени на борбу о чистоти матерњег језика и чувању од страних ријечи и израза. ; посебна група чланака посвећена је правописној проблематици српскохрватског језика и дају се упутства књижевницима новинарима и свима културним и јавним радницима о употреби народних термина у језику.

⁷ С. Бабић, *Рјечник хрватскога или српскога језика*. – ЈАЗУ, XXVIII семинар за стране слависте, Подгорица 1978, стр. 27. и даље.

Највећи број их је посвећен лексици и лексикографији. То су уједно први зачеци њени на црногорском простору. Сви су ти радови иницирани Вуковим *Рјечником*.

Чланци из лексике и лексикологије јављају се у часописима који нијесу језичког карактера; аутори чланака су углавном књижевни радници, а само изузетно филолози. Међу ауторима има угледних и афирмираних књижевника, познатих стваралаца и научних радника (Филип Ковачевић, Вељко Радовић, Митар Ивелић, Јован Рогановић, Лазар Томановић, Јован Павловић, Сима Матавуљ и др.). У тим публикацијама нешто касније јављају се и наши познати лингвисти Ватрослав Јагић и Милан Решетар. Часописи са овим прилозима имали су своје претплатнике из свих крајева Југославије, а бројни су њихови претплатници из иностранства, поред тога што су часописи на бази размјене слати по цијелом свијету.

Све нас ово упућује на чињеницу да поменути чланци и прилози из лексике и лексикологије у њима нијесу остајали непознати. Суд о њима могао је давати, и давао је, не само домаћи већ и страни читалац, о чему нам јасно говоре полемички чланци из језика у тим часописима.

5. Вук је сакупио много драгоцене грађе за *Српски рјечник* и граматику по Дубровнику, Боки, и Црној Гори па је својим путовањем по тим крајевима био посебно задовољан.⁸ Број ријечи са ознаком да су забиљежене у Црној Гори позамашан је, иако у *Рјечник* није уносио све ријечи које је на том подручју сам забиљежио или добио од Вука Поповића и Вука Врчевића⁹ са свим подацима па и географским локацијама њиховим.

Један број унијетих ријечи из Црне Горе задржао је данас свој дијалекатски карактер, поред осталог и због тога што им је семантичка вриједност отежала ширење; друге су се с ограничењем нашле у дијелу текстова просјечне вриједности; а треће освојиле себи мјесто са доста великом фреквенцијом у свим књижевно-језичким стиловима па и у свакодневном лексичком фонду.

6. Посјетом Црној Гори Вук се сусреће са друкчијом средином од оне коју је имао у својим представама, па и са лексиком која му није могла бити позната од предака нити из средине у којој је живио и радио као ни из крајева које је до тада упознао.¹⁰ Стога је Вуков *Рјечник* не само до-

⁸ Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*. – Београд 1924, 426. 427.

⁹ Испореди *Предговор* другом издању *Рјечника*, стр-9.

¹⁰ Ј. Кашић, *Ријечи из Црне Горе у Вукову Рјечнику и књижевном језику*. – Зборник за језик и књижевност, књ, 1, Титоград 1972, 40-41.

пуњаван новим ријечима у црногорским часописима вуковског и пост-вуковског периода већ су и неке ријечи из Црне Горе у њему кориговане; редигован је фонолошки састав многих ријечи, акценат њихов и географска локација а посебно је редакција везана за значења многих ријечи гдје је допуњавана њихова семантичка вриједност, док је у више случајева кориговано већ дато семантичко обиљежје. У допунама се успостављају распрострањенија, конкретнија и фреквентнија значења многих лексема. У неким случајевима давана су и сасвим нова значења, што је свакако каткада и регионално условљено или пак записивачима није су биле познате све семантичке вриједности.

Уопштавају се, дакле, већа семантичка разликовна обиљежја многих ријечи дефинисаних у *Вукову Рјечнику* и *Збирци ријечи* са црногорског говорног подручја уведених у црногорске часописе до краја 19. вијека.

7. Преглед и анализа лексике из Црне Горе у *Вукову Рјечнику* и *Збиркама ријечи* са црногорског говорног подручја забиљежених у црногорским часописима 19. вијека откривају, дакле, разлике у семантичким вриједностима многих лексичких јединица што је и разумљиво с обзиром на околности у којима је Вук своју лексику сабирао из Црне Горе, а оне су одредиле карактер те лексике и с обзиром на фонетско-морфолошка обиљежја, што је за нас овога пута мање значајно, и с обзиром на семантику њихову – што нас посебно интересује. Упадљиво је присуство лексике, коју, прије свега, познају приморски говори, а Вук је означава као црногорску. То је вјероватно она скупина за коју вриједи тврдња да ју је добио од тамошњих записивача.¹¹

Уосталом, Вук није при изради свога *Рјечника* ни помишљао на шире контекстуалне дефиниције, о чему, на примјер, савремена лексикологија и те како води рачуна и покушава слиједити огромне кораке савремене семантике.

У *Збиркама* се, међутим, прибјегава већој помоћи контекста различитих оријентација и из различитих књижевнојезичких стилова у којима посматрана ријеч заузима важно мјесто и из којих се извлаче контекстуално условљене семантичке варијанте.

8. Вуков *Рјечник* и у њему забиљежене ријечи из Црне Горе подстакли су сакупљачки рад и интерес за народну лексику у Црној Гори. Црна Гора није имала лексикографске традиције али је Вуков *Рјечник* тамошње културне и јавне раднике упутио у лексиколошке послове с циљем да се неке незабиљежене лексичке вриједности не забораве а мање

¹¹ Ј. Кашић, *Нав. djelo*, 31.

грешке и исправе. Међу скупљачима лексике није било професионално оријентисаних лексиколога. Били су то најчешће просвјетни радници и при обављању лексиколошких послова служили су се Вуковим Рјечником. Резултат тога рада су неколике мање збирке ријечи, које доносе, прије свега, велики број лексема из црногорских говора за које Вук уопште није знао. Тако у *Збиркама* налазимо лексеме:

Глуха (жена), *калијеж* (спрдња, брука), *мађунница* (неваљали човјек, жена), *муханат* (осјетљив), *авизан* (бистар, научен), *звизда*, *зрнобојина*, *звек*, *опркат*, *погудалити се*, *дробити*, *удесан*, *укопница*, *знавен*, *прутити*, *оклепити*, *стрецати*, *здуха*, *грезати* и сл. и оне представљају одређене допуне значењу лексици црногорских говора с краја 19. вијека.

9. У *Збиркама* обично се дају, у првом реду, значења ријечи која даје Вук Караџић, па затим диференцијална значења која аутори биљеже. Уколико је пак ријеч о лексемама којих нема у Вука, онда је њихова семантичка вриједност разрађена до детаља уз нотирање географских распрострањености и контекстуално условљених семантичких варијаната.

Ту се, дакле, не доноси лексика у свој цјеловитости књижевној, регионалној или било којој другој већ само диференцира забиљежени лексички фонд у односу на Вуков *Рјечник* и књижевни језик. Ти покушаји биљежења књижевне и дијалекатске лексике и семантике су знатан прилог богаћењу лексичког фонда у Вуковим *Рјечницима* новим ријечима и њиховим значењима.

а) Дио лексикографских прилога, посвећен је, прије свега, допуни Вукову *Рјечнику*. Ту се прикупљала и сређивала лексика која није нашла мјесто у Вукову *Рјечнику* и која се употребљава у народу на ширим његовим просторима с великом фреквенцијом., а особина су српскохрватског књижевног језика, како такву лексику аутори поменутих часописа и квалификују.

б) На другој страни су прилози са прикупљеним, коректно сређеним и семантички обрађеним лексичким јединицама које су такође у живој народној употреби, нема их у Вука, али их приређивачи не сматрају особином књижевног језика. За такве лексичке јединице аутори се опредјељују као за ријечи чисто дијалекатског карактера.

У једном случају говори се о *Збирци ријечи* књижевног карактера, а у другом о *Збирци дијалекатских ријечи*.

У оба случаја ради се, дакле, о *Збиркама ријечи* које су диференцијалног карактера у односу на Вуков *Рјечник*. Оне представљају, прије свега, граматичке речничке збирке, не и акценатске, мада неки аутори у црногорским часописима коригују Вуков акценат у вези са појединим ријечи-

ма. Ту се, дакле, не даје осим у изузетним случајевима, акценат свих ријечи и њихових алтернативних морфолошких облика. Искрпна семантика уз поједине лексеме, богат морфолошки опис њихов и присуство синтаксичких веза, па затим присуство реченичних односа контекстуалних дефиниција уз поједине ријечи особина су лексичких збирки у црногорским часописима о којима је ријеч. Њих карактеришу све скупљачке појединости специфичне за диференцијалне речнике и збирке уопште.

в) Други дио прилога из лексике и лексикологије представља покушај проучавања Вукова *Речника* са семантичке стране. Не може се рећи да се проучавао цјеловит *Рјечник* из 1852. године нити пак да су давате семантичке студије у вези са њим и с детаљним увидом у тумачења ријечи. Ти су покушаји усмјерени у следећим правцима:

Праве се одређене исправке Вукових тумачења појединих ријечи, што значи, како аутори закључују, да у Вукову *Рјечнику* има ријечи које су погрешно истумачене (*брдун, гладии, дурати, звек, кал* итд.);

Врше се допуне семантичких тумачења које је Вук дао. Наиме, добар дио ријечи које су поређене са значењима ријечи у крају одакле их је Вук забиљежио није добио своје потпуно објашњење (*навака, кракало, мучница, одора, сједник, текун* и тд.).

Неким ријечима дају се савим нова значења (*темељ, муханат, переходница, ћић, чурук*, итд.).

И најзад, као што смо и рекли, забиљежен је позамашан број нових ријечи, непознатих Вукову *Рјечнику*.

То су, сигурни смо, први покушаји проучавања Вукова *Рјечника* из семантичког аспекта. Иначе, овом питању у нас се све доскора поклањала врло мала пажња. Нијесу се, на примјер, довољно вршила одвајања у анализама при проучавању Вукова *Рјечника* лингвистичка објашњења од семантичких тумачења ријечи.¹²

10. Понекад У Вукову *Рјечнику* и *Збиркама* ријечи има понека ријеч семантички сродна, понека блиског значења, а врло су честе ријечи са истом семантичком вриједности, али и са савим другом семантичком локацијом и често су фонетско-морфолошки сасвим друкчије уобличене.

Најчешће су пак дистинктивни случајеви везани на семантичком нивоу. Тако, на примјер – да оvdје дамо само неке случајеве – У *Збирци* се наводи лексема – *пусторук* са значењем „пусте руке” *човјек издашан, трошација*, противно од „разоручан” – *трошити колико зарађује* и лек-

¹² Б. Остојић, *Вук и књижевни језик у Црној Гори*. – Никшић, 42-43.

сема празнорук – празне руке човјек – док код Вука има само пусторук са објашњењем да је то – празне руке човјек.

Временска дистанца која стоји између Вукова Рјечника и Збирке ријечи је веома кратка за нагомилавање разлика у лексиси одређених семантичких група, и – разлике у значењима једне ријечи не би се могле приписати историјском слиједу самих значења пошто нема одговарајуће временске дистанце да би се њихова семантика проширивала. Такво дистинктивно обиљежје никако се не би могло приписати ни лексеми пусторук у свом временском току.

11. Покушаји поменутих аутора у Збиркама да изврше не само лексичку диференцијацију својих Збирки ријечи у односу на Вуков Рјечник већ и да коригују Вука, односно Вукова семантичка објашњења појединих ријечи лако је примијетити ако упоредимо, на примјер, тумачења уз ријечи: *тратити*, *пеињати*, *уријезан*, *воч*, *балега*, *панада*, *скосје* и сл.

а) Глагол *тратити* дефинисао је Вук једночланим синонимом *губити*, док је у Збирци иста ријеч лексикографски дефинисана такође синонимом али у форми вишечланог језичког израза – *трошити употребљавањем нечега* додајући уз то да се у народу натукница *трошити* не јавља без одреднице *узалуд*. Вук је иза дефиниције додао реченицу *Ко старо крпи конце трати* – као контекст датој дефиницији. У Збирци је, међутим, аутор слиједио напредак савременије семантике па уз помоћ контекста даје свестранију анализу чија се семантичка анализа приближава контекстуалној дефиницији. Ту је, додуше, каткада нарушен лексикографски принцип концизности. Уз одговарајућа лексикографска решења дају се понекад сувишни елементи и улази се у полемику.

б) Уз глагол *пеињати* и у Рјечнику и у Збирци ријечи дата је семантичка идентификација гдје су прве ријечи и у дефиницијама *рђаво* и *споро*, као елементи реализације појма *радити* диференцирале основни појам с тим што је у Вука и он модификован појмом *шити*.

У оба случаја исти елементи провлаче се и за семантичке садржаје других ријечи ове лексичке групе, *пеињање* је у Вука *крпљење* а у Збирци то је само *споро работање*.

в) Семантички су диференцирана решења и за именице: *дрвеница*, *љућевина*, *кимија*, *прчица*, *љетораст* и сл. Све су оне забиљежене са сасвим друкчијим значењима у Збиркама од оних која су дата у Вукову Рјечнику.

У Вукову Рјечнику уз ријеч *љућевина* записан је само синоним *штукавица* локализујући јој употребу на подручју Боке. Неопходност разграничења значења за *љућевину* и *штукавицу* није, очигледно по ми-

шљењу аутора лексичких збирки, због њихове различите локализације већ прије свега унутрашње семантичке структуре њихове који детерминирају њихове значењске односе уносећи у сваки од њих минималне семантичке разлике (*штукавица, Rilpsen љућевина = љутина*), па аутор каже „Ја не вјерујем да се ове двије ријечи дају свести под исти појам, пошто не наликују једна другој „колико коза прасцу.”

г) Семантичка дефиниција ријечи *дрвеница* у Вукову *Рјечнику* је сувише уопштена. Тамо стоји да је *дрвеница* – на самару оно што је од дрвета осим стеље. Међутим, у *Збирци* је термин издиференциран тако да сваки дио од дрвета на самару има своје име (*главар, крстенице* и сл.), а *дрвеница* је само палица на самару на којој се јаше. Тако је у *Збирци* извршена строга лексичка диференцијација за дрвене дјелове од самара.

д) Уопштено је семантички идентификована и лексема *кимија*. У Вука је њена структура семантички идентификована као „*силно вријеме*, н. п., *киша снијег, град* и сл.” а у *Збирци* је лексикографски ријешена тако што је извршена лексичка разграниченост за сваку од поменутих временских непогода: за *кишно вријеме – кимија, вријеме везано за град – суљага, а кимија се не везује ни за лоше снијегсно вријеме*.

ђ) Семантички је сужена вриједност глагола *залећати* у Вукову *Рјечнику* а нијесу у цјелости ни на задовољавајући начин семантички описани ни глаголи: *дробити, калијежити се, дурати, спрцати се, кркорити* који се у *Збиркама* употребљавају са нешто друкчијим значењима и рекцијом.

У *Збиркама* нијесу, на примјер, прави синоними, *дурати, пртљати*, како су иначе представљени у Вукову *Рјечнику*. У *Збиркама* је глагол *дурати* обиљежен као *трајати и прести* (*Дурали су ми опанци по године, Дурало ми је пиће до Ђурђева дана, Дура дијете на кољено*).

У *Збиркама* је глагол *спрцати се* као повратни и значи *сломити се* док је у Вука као активни и означава само: *Утјерати говеда у тор*. У Вука је *кркорити – кркотати, цврцоћати*, док у *Збирци* има семантичку вриједност *кржљавити*. Глагол *лигати* семантички је објашњен у Вука – *лизати и лијегати* док у *Збирци* значи – *тужити се, гадити се у желуцу*.

12. При, дакле, поредбеној компонентној анализи (компонентном проучавању) лексике па затим и лексикографског поступка у Вукову *Рјечнику* и *Збиркама* ријечи у црногорским часописима Вукова и поствуковског периода – а изостављањем при томе – граматичких описа – питање акцента, обавјештења о етимологији, спецификација о лексичкој припадности савременом књижевном језику, обавјештења о њиховој територијалној припадности и сл. те прилажењем лексички са истог семантичког

гlediшта и задржавањем на семантичким дефиницијама (семантичком садржају) лексичких јединица – дошли смо до диференцијације у семантичким вриједностима многих ријечи. Примјећује се да је обилнији такав број ријечи у *Збиркама* са презасићеним значењима вишезначница а неријетко су семантички друкчије једнозначнице. Ако би се при томе пратио њихов ток у семантичком развоју и историјском слиједу, дошло би се данас до података о начину семантичког пражњења многих ријечи.

Пратећи у *Збиркама* ријечи са црногорског говорног подручја семантичком анализом поједине ријечи и њихове еквиваленте у Вукову *Рјечнику*, њихове, дакле, дефиниције, дошли смо до закључка да се у *Збиркама* при семантичком опису ријечи врши одабир синонимских парафраза натукнице и истичу елементи који творе њезино комплетно значење које се укључује у обичну употребу језика. Ту се у суштини не даје строга семантичка рашчламба, већ прије једна неформална анализа смисла ријечи, њена семантичка реализација у одређеним семантичким позицијама, без метафора и других помака, разумије се, али често без довољно систематичности и на нивоу претходног тумачења.

Помоћу разрађених, језику приступачних синтагми, набрајају се сопствени елементи довољни за разумијевање дате лексичке јединице. Дају се, дакле, елементи разумљивији од јединице која је у анализи. Ређи су тамо случајеви, за разлику од Вука, са потпуном синонимијом. У оптицају су обично шири искази чија обимност, додуше, зависи од удружених максималних значењских елемената и њихове разумљивости. Али, једно је сигурно – у семантичком опису ријечи њени обрађивачи су улазили у микро семантику истичући тако за лексичку јединицу све значењске детаље у обичној употреби језика.

III

13. У доношењу нове лексичке грађе, сређивању, класификовању и тумачењу његове семантичке вриједности нема неспоразума ни полемике међу ауторима. Нема, дакле, супротстављања различитих мишљења што значи да је ту примарна грађа, њено вјерно биљежење и објашњавање али без строгих лексикографских принципа у самој обради лексичких јединица и уз присуство произвољности различитих врста и пуно недоследности. Међутим, не само да се наведена питања анализирају у вези са прикупљањем, лексиколошком обрадом и сређивањем лексичке грађе, већ се посвећују посебни прилози појединим лексичким јединицама.

У њима се одређеним лексичким јединицама дају конкретна етимолошка и семантичка тумачења. Ту се већ јављају различита мишљења и развијају се полемике. Занимљива је, на примјер, полемика у вези са етимолошком и семантичком вриједности лексеме *пољка* која се развила у часопису „Нова Зета” за 1890. год, бр. 2, 77-78 и за 1890 бр. 10, 399-400.

14. Истаћи ћемо као врло значајан податак за почетак лексикографског рада у Црној Гори и то да су црногорски културни ствараоци, просвјетни и научни радници у времену о коме је ријеч осјетили научну потребу за израдом специјализованих речника. Такав је, на примјер, случај покушаја са израдом и издавањем *Митолошког речника*. У том циљу је професор и приповиједач Филип Ковачевић у „Новој Зети” за 1890. год. Бр. 1, 24-27 дао један прилог тој идеји у раду *Митолошки речник*. Филип Ковачевић је студирао филозофију у Бечу и био зналац више модерних и класичних језика.¹³ Уређивао је часописе „Зета” и „Луча”, а у школи је предавао француски и њемачки језик. У оно вријеме био је, дакле, врло образована личност.

Започео је објављивање *Митолошког речника* у часопису „Нова Зета”. Дао је објашњења за 46 имена од ријечи *Аба* до *Ајант*, махом из грчке митологије. Сав рад је на томе и завршен, иако је имао идеју, како истиче у напомени уз наслов текста, да ће „Рјечник угледати свијетло оштампан у особитој књизи из наше миле и опште хваљене Зете.”

15. а) Вуков *Рјечник* са мноштвом ријечи из Црне Горе и знатним њиховим удјелом у изградњи лексичког фонда савременог српскохрватског језика дао је подстицај за још шире и систематичније прикупљање народне лексике са црногорског говорног подручја.

б) Прва лексикографска остварења у Црној Гори временски лоцирана за непосредно поствуковски период, јасно показују однос аутора и црногорских интелектуалних кругова у то вријеме према Вукову *Рјечнику*, према туђим ријечима у српскохрватском језику и према српскохрватском језику у цјелини.

в) Број часописа и других публикација, календара, алманаха и листова у Црној Гори у којима се срећу радови из лексикологије и лексикографије у поствуковском периоду је велики. Многи су се аутори интересовали за ову научну област мада је критеријум за одбир грађе и начин њеног изношења посебно у првим чланцима доста неуједначен. И једно и

¹³ Ч. Вуковић, *Црногорска приповједачка проза од Његоша до 1918*. Титоград 1973, 309-311.

друго је савим разумљиво. Вуков *Рјечник* је дао подстицаја за шире и систематичније прикупљање народне лексике.

г) У том периоду имамо и покушаје давања упутстава о раду на терену и разради првих методолошких поступака у одабирању, сређивању, класификовању и тумачењу лексичке грађе. Ријеч је, дакле, о методологији рада на прикупљању и сређивању лексике. Препоручује се, прије свега, да се врше поређења са Вуковим *Рјечником*, изврши узбучавање ријечи и да се ријечи дају у речницима.

д) Врло је значајно да су се неки од аутора у црногорским часописима освртали и на *Паљетковање* Л. Зоре и Парчићев *Рјечник*. Управо, стављали су своје диференцијалне лексичке *Збирке* у однос према Вукову *Рјечнику*, па затим у неким случајевима и према *Збиркама* Л. Зоре и Парчићеву *Речнику* дајући подједнако свој суд о грађи и у овим лексичким збиркама. Ова поређења у сваком случају доприносе већој сигурности у њихове поставке а диференцијалну лексичку грађу чине поузданијом у цјелости или у појединим семантичким вриједностима.

ђ) Без обзира на недовољно разрађену лексикографску методологију рада не може се потцјењивати њихов заиста велики подухват, не само пун добре воље, марљивости и истрајности и тежње за културном афирмацијом и уложеном тјелесном труду, већ на сигурном попису лексичке грађе и зналачком представљању творбених и семантичких вриједности његових што, поред осталог, омогућава сигурније праћење „судбине” њихове и упознавање са семантичком разуђености и етимолошким развојем појединих ријечи.

Њихова упорност и истрајност у лексикографским пословима могу данас да послуже као примјер како се савременим радом спашава лексичка грађа на терену и чувају најдрагоцјенији подаци за лексичко-семантичко испитивање наших народних говора прије свега, па затим – што је најважније – много тога је заиста у тим часописима сачувано од заборава тако да и најозбиљнији приговори не могу умањити величину таквих подухвата па иако они данас у нашој лексикологији нијесу довољно искоришћени.

За почетне фазе развоја црногорске лексикологије свој рад везује и познати књижевник Сима Матауљ. Имао је довољно лексиколошког осјећања да посегне за лексичким изворима – народним говорима црногорским и народним фолклором како би обогатио свој језик. Када је ријеч о Сими Матауљу и црногорској лексикологији, мора се говорити о два аспекта његова лексиколошког рада: (1) о научноистраживачком и (2) о стваралачком. Припада му запажено мјесто међу нашим лексико-

лозима и писцима који су допринијели стварању српскохрватског књижевног језика друге половине 19. вијека уз богат лексички фонд домаће и стране провенијенције. Уводи са својим савременицима из Црне Горе црногорску лексикологију у српскохрватске оквире.

Резултате које је у томе постигао дају нам за право да га сматрамо једним од оснивача црногорске лексикологије и дају му часно мјесто у афирмацији црногорског књижевнојезичког израза у развоју српскохрватског књижевног језика.

е) И на крају – лексикографски радови у Црној Гори, односно почеци лексикографије и лексикологије везани за црногорске часописе из времена о коме је ријеч, вјерно одражавају и чувају ставове црногорских културних и јавних радника према Вуку, његовој језичкој реформи и Рјечнику, прије свега.

ЛИТЕРАТУРА

Стјепан Бабић, *Рјечник хрватскога или српског језика ЈАЗУ*. – XXVIII семинар за стране слависте, Титоград 1978.

Даринка Гортан-Премк, *Српскохрватска лексикографија 19. вијека (Преглед лексикографских концепција)*. – Југословенски семинар за стране слависте, Задар 1984.

Јован Кашић, *Ријечи из Црне Горе у Вукову Рјечнику и књижевном језику*. – Зборник за језик и књижевност, књ. 1, Титоград 1972.

Бранислав Остојић, *Вук и књижевни језик у Црној Гори*. – Никшић 1989.

Бранислав Остојић, *Из црногорске лексикологије и лексикографије*. – УНИРЕКС Никшић, 1992.

Бранислав Остојић, *Црногорски књижевнојезички израз I* – УНИРЕКС Подгорица 1985.

Бранислав Остојић, *Црногорски књижевнојезички израз II* – ЦИД Никшић, 1999.

Бранислав Остојић, *Црногорски књижевнојезички израз III*. -Универзитет Црне Горе, Подгорица 2003.

Бранислав Остојић, *Историја црногорског књижевнојезичког израза*. – ЦИД Подгорица 2006.

Branislav OSTOJIĆ

VUK STEF. KARADŽIĆ'S *RJEČNIK* („Dictionary”)
AND THE BEGINNINGS OF MONTENEGRIAN LEXICOGRAPHY

Summary

After a short review of the genesis and conceptual ideas of Serbo-Croatian lexicography in 19th Century, the paper is dealing with first lexicographic works in Montenegro, with the methodology of collecting the language material classification and interpretation of the material in early post-Vukovian period.

The first Montenegrin lexicographers studied Vuk's *Rječnik* from the semantic point of view, made corrections of some Vuk's interpretation of some words, supplement some Vuk's interpretations of words. They formulated absolutely new meanings for some words and noted a significant number of new words that were not given in Vuk's *Rječnik*. They publish the differential lists of words compared with Vuk's *Rječnik* and publish their trials of specialized dictionaries (*Mitoloski rečnik* „Dictionary of Mythology”)